

УДК 581.9 (477)

РІД *PEDICULARIS* L. (ОРОВАНЧАСЕАЕ) В УКРАЇНСЬКИХ КАРПАТ: КЛЮЧ ДЛЯ ВИЗНАЧЕННЯ

КАТЕРИНА М. ДАНИЛЮК

Анотація. Розроблено ключ для визначення видів роду *Pedicularis* Українських Карпат з урахуванням виду *Pedicularis exaltata*.

Ключові слова: *Pedicularis*, Українські Карпати, ключ для визначення

Державний природознавчий музей НАН України, вул. Театральна, 18, м. Львів, 79008, Україна; echium@ukr.net

Рід *Pedicularis* L. нараховує близько 600 видів, серед яких багато ендеміків. Більшість представників роду трапляються у Північній півкулі, центр видового різноманіття роду – Гімалаї. Ці рослини ростуть переважно у горах та арктичних областях (НАН-ві 1998).

Ключ для визначення представників роду *Pedicularis* подано у «Визначнику рослин Українських Карпат» (Чопик 1977). Для досліджуваної території у цьому виданні наведено шість видів роду *Pedicularis*: *P. hacquetii* Graf, *P. oederi* Vahl, *P. palustris* L., *P. sceptrum-carolinum* L., *P. sylvatica* L. та *P. verticillata* L. Проте, слід зазначити, що з'явилися публікації, де для Буковинського Передкарпаття наводиться ще один вид – *P. exaltata* Besser. Саме тут знаходиться єдине достовірно відоме сучасне місцезростання даного виду в Україні (Чорней та ін. 2010).

Отже, за літературними та гербарними даними (CHER, KRA, KRAM, KW, LW, LWS, LWKS, W), а також власними польовими спостереженнями ми встановили, що на сьогодні в Українських Карпатах росте сім видів роду *Pedicularis*. Як наслідок, виникла необхідність скласти ключ визначення видів цього роду для Українських Карпат, який включав би і *P. exaltata*.

1. Верхня губа він. витягнута на кінці у короткий дзьобик з 2 зубцями. Він. рожевий ... 2
– Верхня губа він. без дзьобика і без зубців
..... 3

2. Чаш. 2-лопатева, коротша за трубочку він., чашолистки зубчато надрізані. Нижня губа він. на краю дрібно війчаста, такої ж довжини, як верхня. Кв. в дуже розріджених суцв. Він. 18-22 мм довжиною. Верхня губа зверху плоска, лукоподібно зігнута з 2-ма маленькими щетинкоподібними зубчиками. Нитки двох довших тичинок бородаті. Чаш. під час плодоношення роздута, коротша за коробочку. Коробочка яйцеподібна, зверху косо зрізана. Ст. зазвичай одне, порожнисте, практично голе, прямостояче, галузисте, бічні ст. прямостоячі. Л. сидячі, ланцетні, перисторозсічені. 2-річник або багаторічник, 15-90 см завв. Цв. V–VII.

..... 1. **III. болотяний – *P. palustris* L.**

На вогких луках, болотах, торфовищах. Зрідка трапляється у трьох районах: Прикарпаття, Східні Beskidi й низькі полонини, Гіргани.

– Чаш. 5-зубчаста, гола, краї зубчиків перисто надрізані. Нижня губа оцв. без війок, значно коротша за верхню, дуже відігнута. Він. 15-25 мм завд., рожевий. Верхня губа на верхівці різко лукоподібно зігнута, знизу з 2 малими, але виразними трикутними зубцями. Коробочка коротша за чаш. Суцв. досить розріджене, часто починається від основи пагона. Біля головного пагона зазвичай наявні численні бічні, нижні пагони можуть бути висхідними, усі пагони зазвичай з кв.,

2-річник або багаторічник, 5-20 см завв. Цв. V-VII. 2. **Ш. лісовий – *P. sylvatica* L.**

На болотах і вологих луках, трапляється досить часто у Прикарпатті, Східних Бескидах й низьких полонинах, Горґанах.

3. **Л. супротивно або кільчасто розміщені (по 3-4 в кільці). Приквіткі та кв. також кільчасто розміщені. Кв. на коротких квітконіжках, зібрані на верхівці стебла в кільця по 4, утворюють довге суцв. Він. насичено-пурпуровий, 14-20 мм завд., в 3 рази довший за чаш., його трубочка всередині коротковолосиста. Тичинкові нитки двох довших тичинок на верхівці з борідками. Пагін один або кілька, не галузистий, прямостоячий, л. майже сидячі або на коротких черешках, прикореневі – на довгих черешках, ланцетоподібні, перисторозсічені на яйцеподібні або яйцеподібно-ланцетоподібні, тупуваті, видовжено-нерівнозубчасті частки. Багаторічник, 5-15 (30) см завв. Цв. VI-VIII. 3. **Ш. кільчастий – *P. verticillata* L.****

На гірських луках і скелях високогір'я Карпат. Досить часто трапляється у двох флористичних районах: Чорногора та Мармароські Альпи.

– Л. та кв. спіральні розміщені 4

4. **Зубці чаш. цілокраї. Трубка він. у верхній частині більш-менш розширена, але не дзвоникоподібна 5**

– Чаш. з 5 широкими, яйцеподібними, нерівнозубчатими зубцями, гола. Трубка оцв. вгорі дзвоникоподібно розширена. Кв. розміщуються по 1 або по 3, формуючи видовжене суцв. Він. 30-40 мм завд., світло-жовтий; з ліловою на кінці нижньою губою. Ст. прямостояче, не галузисте, переважно голе, стеблові л. нечисленні або відсутні. Прикореневі л. зібрані в розетку, видовжені, голі або знизу дещо опушені, перисторозсічені; частки яйцеподібні, заокруглені. Стеблові л. подібні, але значно менші за розмірами. Багаторічник, 0,3-1 м завв. Цв. VI-VIII.

..... 4. **Ш. королівський – *P. sceptrum-carolinum* L.**

На торф'яних ґрунтах. На заболочених місцях, на вологих луках. Росте на межі Прикарпатті та Горґан, де на сьогодні достовірно відомий єдиний локалітет (околиці с. Чорні Ослави Надвірнянського району Івано-Франківської області) (Данилюк та Борсукевич 2011). Решта локалітетів відомі за гербарними зборами, зібраними понад 50 років тому, ймовірно мають історичне значення.

5. **Чаш. спереду розсічена. Л. досить потужні, видовжені трикутно-яйцеподібні, або продовгасті, перисторозсічені, листочки перисто або тричіперисто розсічені 6**

– Зубці чаш. цілісні, їх кінчики відігнуті. Л. ланцетоподібні, перисторозсічені або перисторозсічені, листочки яйцеподібні, тупі, двічі надрізані. Л. сизо-зелені. Кв. у густому видовженому суцв., при плодах видовжується ще більше. Чаш. може бути опушена довгими волосками. Він. 18-28 мм завдовжки, світло-жовтий, кінчик верхньої губи чорнувато-фіолетовий. Ст. при основі дещо розширене, оточене кількома лусками, знизу голе, у верхній частині негусто опушене. Багаторічник, 5-20 см завв. Цв. VI-VIII. 5. **Ш. Едера – *P. oederi* Vahl.**

На скелях і луках у високогір'ї, рідко. Насьогодні збереглась лише одна популяція у Чорногірському масиві на гт. Бербенескул-Мунчел (Кобів 2009).

6. **Трубка він. всередині опушена. Тичинкові нитки усіх тичинок на верхівці бородаті. Суцв. щільне, густе 7**

– Трубка він. всередині гола (за винятком місця прикріплення тичинок). Тичинкові нитки 2 коротших тичинок голі або майже голі. Суцв. видовжене. Він. близько 25 мм завд., світло-жовтий. Суцв. довге, знизу інколи перерване. Чаш. завжди гола, спереду до половини відкрита, близько 10 мм завдовж. Коробочки яйцеподібні, загострені, не перевищують чаш. Л. голі. Віс

і частки листка досить широкі. Дуже схожий на наступний вид. Багаторічник, 0,5-2 м завв. Цв. VI–VIII. 6.

III. високий – *P. exaltata* Besser.

Світлі ліси, зарослі, дуже рідко. зберігся тільки у Прикарпатті: околиці с. Спаська Сторожинецького району Чернівецької області (Чорней та ін. 2010), решта локалітетів, що зафіксовані гербарними зборами, мають історичне значення.

7. Чаш. опушена довгими волосками (інколи з часом волоски можуть зникати, можуть бути тільки залишки опушення). Зубці чаш. дуже короткі, трикутні. Він. блідо-жовтий, 22-26 мм завд. з трубкою вдвоє довшою від чаш., всередині опушений. Всі тичинкові нитки бородаті. Коробочка яйцеподібна, загострена, значно перевищує чаш. Ст. біля основи л. часто інтенсивно опушене, решта частина ст. слабо опушена або взагалі гола. Л. голі, перисті, м'які, з 2-перисто розсіченими частками; прикореневі л. великі, довгочерешкові, стеблові – зменшені, верхні – біля основи черешкові; листочки яйцеподібні або продовгасті, 1,5-3 мм завширшки, зазвичай гострі або тупуваті, з дуже короткими вістрями. Багаторічник, 20-60 (100) см завв. Цв. VII–VIII. 7. **III. Гаккета – *P. hacquetii* Graf.**

У горах на скелях і луках, доходить до альпійської смуги, нерідко. Трапляється у більшості флористичних районів Українських Карпат: Прикарпаття, Східних Бескидах й низькі полонини (Стінка, Ужанський ННП), Горгани, Свидовець, Чорногора, Чивчини, Мармароські Альпи.

Використані джерела

- Чопик В.І. (ред.). 1977.** Визначник рослин Українських Карпат. Наукова думка, Київ.
- Данилюк К.М., Борсукевич Л.М. 2011.** Новий локалітет *Pedicularis sceptrum-carolinum* L. (Orobanchaceae) в Україні. *Укр. ботан. журн.* **6:** 805–809.
- Кобів Ю.Й. 2009.** Шолудивник Едера. *Pedicularis oederi* Vahl. (*P. versicolor* Wahlenb.). У кн.: Дідух Я.П. (ред.), Червона книга України. Рослинний світ: 532. Глобалконсалтинг, Київ.
- Чорней І.І., Буджак В.В., Токарюк А.І. 2010.** Сторінками Червоної книги України (рослинний світ). Чернівецька область. ДрукАрт, Чернівці.
- HAN-BI Y., HOLMGREN N.H., MILL R.R. 1998.** *Pedicularis*. In: ZHENG-YI W., RAVEN P.H. (eds), *Flora of China*. Vol. **18:** 97–209. Beijing, St. Louis. http://www.efloras.org/florataxon.aspx?flora_id=2&taxon_id=124237

GENUS *PEDICULARIS* L. (OROBANCHACEAE) IN THE UKRAINIAN CARPATHIANS: THE KEY FOR IDENTIFICATION

KATERYNA DANYLYUK

Abstract. The key for identification of the species from the genus *Pedicularis* including the *P. exaltata* for the Ukrainian Carpathians are given for the first time.

Key words: *Pedicularis*, Ukrainian Carpathians, key for determination

State Natural History Museum, National Academy of Sciences of Ukraine, 18 Teatralna str., Lviv, 79008, Ukraine; echium@ukr.net